

**POŠTENO,
JAČE, KRAJIŠKI!**
#PomakZaKrajinu

POMAK

*Pokret za Modernu
i Aktivnu Krajinu*

UNSKO-SANSKI KANTON KAKAV ZASLUŽUJEMO!

Izborni program Pokreta za modernu
i aktivnu Krajinu - POMAK

*Pokret za Modernu
i Aktivnu Krajinu*

PRIVREDA ZA 21. STOLJEĆE..... 7

ENERGETSKA TRANZICIJA I ZELENA EKONOMIJA..... 7

BIZNIS TRANZICIJA 11

DIGITALNA TRANSFORMACIJA..... 16

EFIKASNIJE GOSPODARENJE ŠUMAMA NA PODRUČJU USK..... 18

DONOŠENJE STRATEŠKIH I PLANSKIH DOKUMENATA
I ZAKONSKIH RJEŠENJA 22

PROGLAŠENJE NOVIH ZAŠTIĆENIH PODRUČJA NA USK..... 23

PODRŠKA INFRASTRUKTURNIM PROJEKTIMA,
RAZVOJU TURIZMA I POLJOPRIVREDE 25

RAZVOJ NOVIH ZELENIH PROIZVODA ZA
PREPOZNATLJIVOST KANTONA 28

ZDRAVSTVO ZA 21. STOLJEĆE..... 31

OPĆI CILJEVI 32

SPECIFIČNI CILJEVI 35

OBRAZOVANJE ZA 21. STOLJEĆE 41

PREDŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE 43

OSNOVNO OBRAZOVANJE 43

SREDNJOŠKOLSKO OBRAZOVANJE..... 44

VISOKO OBRAZOVANJE..... 45

BORBA PROTIV KORUPCIJE 47

PRIVREDA ZA 21. STOLJEĆE

UVOD

Opšti cilj programa je modernizirati privrednu infrastrukturu i posljedično privredu Unsko-sanskog kantona (u daljem tekstu: USK). Na ovaj način bi se stvorili uvjeti za privlačenje domaćih i inostranih investicija, rast zaposlenosti, značajniji rast plata i u konačnici bolje uslove života za građane USK.

Kanton kao administrativna jedinica unutar Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: FBiH) nudi niz mogućnosti za ekonomske reforme, samo je potrebno biti dosljedan u implementaciji istih odnosno imati dugoročnu, stratešku orijentaciju. Fokus programa je na aktuelnim tranzicijama/transformacijama:

- Energetska tranzicija i zelena ekonomija;
- Digitalna transformacija;
- Biznis tranzicija (jačanje poduzetničke infrastrukture);
- Efikasnije gospodarenje šumama.

Na bazi navedenih bi se ostvario opšti cilj programa i posljedično specifični ciljevi koji su mjerljivi kroz pripadajuće indikatore. Svaka od preporuka će biti predstavljena na način da se objasni šta konkretna preporuka znači, kako je implementirati i koje bi rezultate mogla donijeti, u kontekstu USK.

ENERGETSKA TRANZICIJA I ZELENA EKONOMIJA

Razvoj privrede u USK-u se mora bazirati na principima zelene ekonomije. Ekološka tradicija na području USK-a nudi dobre osnove za prihvatanje ovakvog modela razvoja privrede. Cjelokupni imidž kantona, kao i postojeći razvoj turizma se bazira na prirodnim ljepotama ovog područja, sa akcentom na rijeci Uni. Stoga se svaki razvoj privrede na ovom području mora zasnivati na principima zelene i cirkularne ekonomije.

Energetska tranzicija ka zelenoj ekonomiji je jedan od ključnih transformacijskih procesa u budućnosti. Pandemija Covid-19 i rat u Ukrajini je naglasio značaj unaprjeđenja energetske efikasnosti i prelaska na zelenu energiju. O značaju i urgentnosti promjena svjedoči i namjera uvođenja novog EU instrumenta zaštite od rizika curenja ugljika, nazvanog Mehanizam prekograničnog poravnjanja emisije ugljika (*engl. Carbon Border Adjustment Mechanism - CBAM*).

CBAM je instrument zaštite EU privrede od nelojalne konkurencije i predstavlja uvozu taksu za sve proizvode koji dolaze iz zemalja koje nemaju uspostavljen sistem oporezivanja CO₂ usklađen sa EU. Ovo je ključna promjena koja može jako negativno uticati na konkurentnost privrede USK-a koja je tradicionalno okrenuta tržištu EU-a.

Mjere koje se odnose na energetska tranziciju

Mjere podrške energetska tranziciji obuhvataju podršku stanovništvu i privrednom sektoru.

Stanovništvo

Kada se radi o stanovništvu uspostaviti će se model sufinansiranja mjera za povećanje energetske efikasnosti stambenih objekata na području USK-a. Cilj modela je realizacija aktivnosti koje su obaveza proistekla iz strateških dokumenata kao što su: Akcioni plan o energijskoj efikasnosti FBiH, Okvirne energetske strategije FBiH, Obaveza iz Ugovora o uspostavi Energetske zajednice, Pariškog sporazuma itd. Predloženim modelom bi se sufinansirali projekti koji se odnose na:

- **Projekte obnove fasada stambenih objekata** (termoizolacija fasade, krova i potkrovlja, zamjena vanjskih vrata i prozora).
- **Projekte zamjene sistema grijanja.**
- **Projekte korištenja obnovljivih izvora energije** (Ugradnja solarnih toplovodnih kolektora kao podrška sistemima grijanja i/ili pripremi potrošne tople vode; ugradnja toplotnih pumpi za grijanje i hlađenje; zamjena kotlova sa fosilnim gorivima, kotlovima ili pećima na goriva obnovljivih izvora energije (biomasa); solarni fotonaponski sistemi (tj. krovni solarni PV sistemi isključivo namjenjeni za sopstvenu upotrebu električne energije).

Predloženi model sufinansiranja bi obuhvatao 50% vrijednosti projekta ili do najviše 5.000 KM. Finansijska sredstva za provođenje predloženog modela bi uključivala budžetsko finansiranje USK-a, te gradova i općina na području USK-a, sredstva iz Fonda za zaštitu okoliša FBiH putem gradova i općina, sredstva iz međunarodnih projekata i kreditna sredstva domaćih i međunarodnih finansijskih institucija. Planirane izmjene federalnog zakona o obnovljivim izvorima energije usmjerene su velikim dijelom na poticanje stanovništva na individualnu proizvodnju za što su planirana i određena sredstva poticaja.

Privreda

Polazeći od značaja energetske transformacije u kontekstu konkurentnosti privrede USK-a nužno je pružiti finansijsku i institucionalnu podršku privrednim subjektima kako bi što efikasnije prošli kroz ovaj proces. U tom smislu provest će se sljedeće aktivnosti i mjere:

- **Formiranje koordinacionog tijela za energetska tranziciju** privrede koje bi činili predstavnici Ministarstva za građenje, prostorno uređenje i zaštitu okoliša USK-a, Ministarstva privrede USK-a i Privredne komore USK-a čiji je zadatak podizanje svijesti o industrijskoj energetska efikasnosti i korištenju zelene energije, osiguranje kontinuirane podrške privredi kroz razmjenu informacija, edukaciju i razvoj znanja i kompetencija, podrška privrednim subjektima kod apliciranja na međunarodne projekte, i dr.
- **Olakšavanje i ubrzanje procesa prenamjene poljoprivrednog u građevinsko zemljište**, i izdavanja građevinskih dozvola za investitore u obnovljive izvore energije (solarne i vjetroelektrane).
- **Formiranje garantnih šema za energetska tranziciju.** Ove garantne šeme bi pružale garancije preduzećima sa ciljem podrške u finansiranju investicija koje su usmjerene na jačanje energetske efikasnosti, korištenje obnovljivih izvora energije i projekte zelene i cirkularne ekonomije čime bi se olakšalo kreditiranje kod komercijalnih banaka.
- **Subvencioniranje dijela kamate na investicije** privrednih subjekata usmjerene na jačanje energetske efikasnosti, korištenje obnovljivih izvora energije i projekte zelene i cirkularne ekonomije, a koje subjekti finansiraju iz kreditnih sredstava kod komercijalnih banaka.
- **Model sufinansiranja mjera za povećanje energetske efikasnosti** i korištenje obnovljivih izvora energije privrednih subjekata. Model uključuje

sufinansiranje 50% vrijednosti (ili do 50.000 KM) za projekte nabavke energetske efikasne mašine u proizvodnji i projekte korištenja obnovljivih izvora energije.

Mjere za efikasno gospodarenje otpadom

- **Uspostavljanje kantonalnog centra za gospodarenje otpadom** koji se može realizirati i kao projekt javno-privatnog partnerstva. Cilj ovog projekta je smanjenje otpada i minimiziranje štetnih karakteristika otpada, te povećanje upotrebe otpada kao sirovine za proizvodnju, kompostiranje organskog otpada, korištenje otpada kao goriva za proizvodnju energije itd.
- Uspostavljanje modela odvojenog prikupljanja otpada za stanovništvo. USK bi u saradnji sa lokalnim nivoima vlasti osigurao nabavku spremnika za odvojeno prikupljanje otpada (razvrstavanje).
- **Stručna pomoć lokalnim javnim komunalnim preduzećima** u uspostavi modela naplate odvoza otpada u skladu sa principima poticanja odvajanja otpada.
- **Uvođenje programa edukacije o gospodarenju otpadom** u svim obrazovnim ustanovama na području USK-a, sa ciljem usvajanja navika i podizanja i proširivanja ekološke svijesti.

Energetska tranzicija i razvoj privrede na području USK-a nije samo u cilju očuvanja imidža „zelenog kantona“. To je danas pitanje održanja konkurentnosti ekonomije i standarda stanovništva. Vrijeme jeftine energije je prošlost, stoga podizanje energetske efikasnosti za stanovništvo i privredu znači značajne uštede, a gospodarenje otpadom znači korištenje novih resursa u skladu sa ekološkim standardima. Efikasna energetska tranzicija predstavlja, ne samo uslov bez koga domaća preduzeća neće moći izvoziti na tržište EU-a, nego je i preduslov za privlačenje investitora iz zemalja EU-a.

BIZNIS TRANZICIJA

Dosadašnji nivo razvijenosti USK-a nalaže potpunu promjenu paradigme ekonomskog razvoja u USK. Razvijanje privatne poduzetničke inicijative i privlačenje stranih investicija je osnova na kojoj treba graditi budućnost ovog kantona. Pomjeranje globalnih lanaca dobave sa dalekog istoka u Centralnu i Istočnu Evropu je, s obzirom na geografski položaj i tradicionalne veze sa EU, velika prilika za razvoj kantona. U tom smjeru, USK treba da izvrši dvije vrste promjena, sa ciljem privlačenja stranih i domaćih investicija. Prve promjene su suštinske i odnose se na izgradnju poduzetničke infrastrukture, što podrazumijeva i izmjenu određenih zakona, ubrzavanje procedura i slično. Druga se odnosi na „simboličnu“ promjenu imidža kantona u pravcu kantona koji je otvoren za biznis i investicije. Na ovaj način će se USK predstaviti na drugačiji način, primarno prema domaćim i inostranim investitorima. Upravo ovaj tip promjena može da utječe na promjenu percepcija i posljedično povećanje investicija. Razlika između ove dvije vrste promjena je ročnost, tj. „simbolične“ je moguće implementirati u kratkom roku, dok suštinske promjene zahtijevaju određeni budžetski potencijal, uklanjanje administrativno-birokratskih barijera i slično.

Mjere

- **Poslovne i slobodne zone USK-a**, položaj USK i njegova blizina u odnosu na EU predstavlja ogromnu priliku za privlačenje inozemnih investitora. Kao ključni projekt u smislu jačanja poduzetničke infrastrukture i privlačenje direktnih stranih investicija je osnivanje poslovnih i slobodnih bescarinskih zona na području USK. Nužno je u saradnji sa nižim nivoima vlasti identificirati područja koja se mogu (a koja do sada nisu to bila) kroz kantonalni urbanistički plan označiti kao poslovne ili bescarinske slobodne zone. Zakonom FBiH je regulisano koje uslove treba ispuniti za osnivanje slobodnih zona. Za razliku od poslovnih zona, slobodne zone investitorima pored fiskalnih olakšica nude kvalitetnu infrastrukturu. Pripremne aktivnosti za pokretanje slobodnih zona znače investiranje u uređenje prostora, osiguranje priključaka za vodu i struju, prečistač, optički internet, te putnu konekciju. Sredstva bi bila osigurana iz budžeta USK, budžeta FBiH, međunarodnih projekata i kredita od domaćih i međunarodnih finansijskih institucija. Slobodne zone bi bile namijenjene

za proizvodnju usmjerenu na izvoz, međunarodne trgovinske i uslužne djelatnosti s dodanom vrijednošću i aktivnosti vezane uz istraživanje i razvoj. Osnivač slobodnih zona USK bi bio USK, a u saradnji sa **Agencijom za privlačenje investicija** bi se provela promocija slobodne zone i privlačenje investitora kojima bi se moglo ponuditi i učešće u vlasništvu. U cilju privlačenja investitora nadležni organi bi omogućili investitorima oslobađanje od kantonalnih i opštinskih taksi i izdavanje svih dozvola za ulazak investitora u zonu u najkraćem roku;

- **Formiranje agencije za privlačenje investicija**, USK treba imati jednu specijaliziranu agenciju koja će se baviti privlačenjem domaćih i inostranih investicija. Agencija se može osnovati kao nova ustanova ili pak izvršiti transformaciju drugih ustanova poput Kantonalne agencije za privatizaciju, a kao što je slučaj u Kantonu Sarajevo. Agencija za privlačenje investicija treba da bude prva kontakt adresa za zainteresovane investitore u USK, da nudi usluge prolaska investitorima kroz institucionalne barijere, te promoviše potencijale za investiranje u USK. Agencija se može izgraditi uz pomoć međunarodnih organizacija koje pokazuju zainteresovanost za ovakav tip institucije. Kada je riječ o dugoročnom finansiranju Agencije ista može biti budžetska stavka u kantonalnom budžetu, razumijevajući da Agencija za privatizaciju mora postojati, a da je već 2021. godine pokrenuto pitanje razmatranja sudbine ove agencije. Formiranje agencije za privlačenje investicija ili jednostavnije „Agencije za privatizaciju i investicije“, USK bi razvio vlastiti potencijal privlačenja investicija, naročito ubrzao procedure u vezi realizacije navedenih;
- **Donošenje zakona o unaprjeđenju poslovnog okruženja**. Radilo bi se o omnibus zakonu kojim se omoguće efikasnija i brža izmjena odredbi niza pojedinačnih kantonalnih zakona sa ciljem kreiranja povoljnijeg poslovnog okruženja. Skupština i druga tijela u okviru Vlade USK treba da ovaj zakon donose u suradnji sa strukovnim i drugim zainteresovanim organizacijama. Pritom je moguće koristiti podršku međunarodnih organizacija u BiH.
- **Tax free model za registraciju biznisa**. USK treba uvesti tzv. „tax free“ model za registraciju biznisa. Ovaj model podrazumijeva refundiranje svih troškova registracije obrta i djelimično troškova registracije za d.o.o. (ili upotpunosti) sa nivoa kantona. Potrebno je uvesti automatizam u vezi navedenog, što znači da korisnik sredstava ne mora sam aplicirati za ova sredstva, već opštine odnosno nadležni organi za registraciju sami

šalju informacije u vezi ovog prava. Opisani tax free model je privremeno rješenje dok se zaista ne ukinu nepotrebni parafiskalni i drugi nameti pri registraciji obrta i d.o.o. na području USK.

- **Ukidanje parafiskalnih nameta na opštinskom/gradskom nivou**, USK treba finansijski podržati iz kantonalnog budžeta sve opštine i gradove koji ukinu određeni parafiskalni namet na nivou jedinice lokalne samouprave. Konkretno, kantonalni nivo će budžetski planirati finansiranje potpunog ili djelimičnog troška ukidanja određenog parafiskalnog nameta za datu jedinicu lokalne samouprave (grad/opština). Na ovaj način će se ohrabriti dobre prakse među gradovima i opštinama, uz stvaranje povoljnijeg poslovnog okruženja na nivou kantona. Povoljnije poslovno okruženje naglašava simboličku transformaciju USK-a za biznis, uz rast drugih ekonomskih parametara poput nivoa investicija, zaposlenosti i slično.
- **Ukidanje naknade za opštu korisnu funkciju šuma**. USK treba po uzoru na neke druge kantone ukinuti ovaj parafiskalni namet, a što bi predstavljalo značajnu podršku za privredu sa područja ovog kantona. Riječ je o parafiskalnom nametu koji ne treba da plaćaju sva pravna lica. Ukidanjem ove naknade unaprijedilo bi se poslovno okruženje u USK i na taj način konkurentnost domaće privrede. Manjak budžetskih sredstava po ovom osnovu se može kompenzirati aktuelnim rastom budžetskih prihoda, prije svega zbog rasta prihoda po osnovu indirektnih poreza u BiH.
- **Podrška formiranju „one stop shop“ šaltera**. Potrebno je formiranje jednog ureda za obavljanje svih bitnih administrativnih stvari na nivou kantona. U tom kontekstu je potrebno formirati i promovisati tzv. „one stop shop“ sistem šalterskog rada za USK. Kanton treba da omogući formiranje ovog modela na kantonalnom nivou ili pak da daje poticaj jedinicama lokalne samouprave da formiraju vlastite „one stop shopove“ – na nivou grada/opština USK.
- **„Simboličke“ promjene**, kako bi se promijenio imidž USK, Vlada USK mora realizovati promotivnu kampanju radnog naziva „Investiraj/Posluj u USK“. Naziv kampanje je moguće prilagođavati u narednom periodu. Kampanja treba da se orijentiše ka domaćoj i inostranoj javnosti (dijaspora) i treba da navede sve prednosti poslovanja u USK. Pored kampanje, potrebno je pripremiti neke „simboličke“ promjene, a kako bi kampanja imala vjerodostojnost. Npr. premijer USK treba da ima „crveni telefon“ samo za poduzetnike koji žele investirati u ovaj kanton, i to se treba medijski predstaviti. Također, moguće je napraviti i par označenih parking

prostora za „investitore“. Također, potrebno je dovesti nekoliko ključnih medijskih ličnosti i privrednika sa ciljem gostovanja u USK i promjene imidža, te narativa ovog kantona. Kampanja se posebno mora voditi online i to izradom funkcionalnog Internet portala koji će nositi naziv kampanje ili pak sličan simplificiran naziv – npr. uskbiznis, poslujusk i slično. Cilj ovih simboličnih promjena je dodatno privlačenje domaćih i stranih investicija, a što može utjecati na povećanje zaposlenosti, plata i posljedično ostanak radne snage na području USK.

Biznis tranzicija i provođenje navedenih mjera treba da rezultira uzletom privrede u USK, otvaranjem novih poduzetničkih projekata, stranim investicijama, te transformacijom malih preduzeća u srednja preduzeća, što će rezultirati lakšom prilagodbom novim procesima energetske i digitalne tranzicije, jer sva istraživanja pokazuju da su upravo srednja preduzeća nosioci tih procesa. Ono što je najznačajnije, ove promjene će rezultirati većom zaposlenošću, kvalitetnijim i plaćenijim radnim mjestima, te kreiranjem USK-a kao mjesta ugodnog za življenje čime se direktno utiče na zaustavljanje negativnih demografskih procesa.

Podrška start-up poduzetništvu

Kao dio transformacije biznisa nužna je i transformacija poduzetničke kulture ka start-up poduzetništvu. Ista treba rezultirati dinamiziranjem poslovnih aktivnosti sa visokim potencijalom rasta kroz povećanje broja stvarnih start poduzetničkih projekata. Do sada su se pod start-up programima često finansirali preduzetnički projekti sa veoma niskim tržišnim potencijalom, koji su generirali mali broj novih radnih mjesta. U smjeru poticanja start-up poduzetništva predlažu se sljedeće mjere:

- **Vlada USK bi osigurala u okviru programa podrške samozapošljavanju Start-up nagradni fond**, koji predstavlja bespovratna grant sredstva isključivo za start-up projekte koji su inovativni i imaju najveći tržišni potencijal. Podrška bi trajala najmanje dvije godine, a u prvoj godini bi grant pokrивao najmanje 75% troškova razvoja projekta, dok bi se u drugoj godini projekti koji su bili izabrani u prvoj fazi ponovo evaluirali, te bi se podržali oni projekti koji su otišli najdalje u razvoju i komercijalizaciji. Sredstva u drugoj godini bi pokrivala najmanje 50% troškova.

- **Vlada USK će pružiti podršku razvoju inovativnih preduzeća** kroz politiku javnih nabavki. Na ovaj način domaće inovativne kompanije mogu smanjiti tržišni rizik, te steći reference za izlazak na međunarodno tržište.
- **Formiranje digitalno-inovacijskog huba** koji bi bio podrška preduzećima u procesu digitalizacije poslovanja kroz pružanje informacija, edukacije, mentorstva, pristup najnovijim znanjima, umrežavanje, omogućavanje testiranja digitalnih inovacija, analizu podataka, itd. Bio bi organizovani kao konzorcij tehničkih fakulteta Univerziteta u Bihaću i coworking organizacija.
- **Podrška u stvaranju mreže poslovnih anđela.** Poslovni anđeli su veoma bitni u smislu investiranja u start-up projekte u ranoj fazi kada im nisu dostupna finansijska sredstva iz drugih izvora. Poslovni anđeli nude osim finansijskih sredstava, pristup poslovnim znanjima i kontaktima. Ovo je jednostavan način privlačenja investicija i od tzv. dijaspore, te mogućnost iskorištavanja njihovih poslovnih znanja i kontakata iz inostranstva za razvoj domaćih IT kompanija.

Razvojem okruženja za start-up poduzetništvo otvara se veći prostor za inovacije na području USK, ali i stvara potencijal za „promjenom paradigme“ lokalne privrede na način da se zaista pojavi start-up sa izuzetnim potencijalom rasta. Jedan takav start-up može biti faktorom promjene čitave USK društvene i ekonomske paradigme. Naravno, Vlada USK ne može „proizvesti“ takav start-up, ali svakako može obezbijediti uslove koji će u budućnosti možda utjecati na povećanje šansi za pojavom takvom start-upa. Riječ je o kompaniji koja bi mogla generirati preko milijardu KM prihoda.

DIGITALNA TRANSFORMACIJA

Potpuno je jasno da je novo doba vrijeme digitalne transformacije. Ona je započela puno ranije, ali je pandemija donijela kvanti skok kada je riječ o digitalizaciji poslovanja, ne samo u smislu interakcije sa kupcima i digitalizacije proizvoda i usluga, nego i u organizacionom smislu kroz digitalizaciju mnogih funkcija unutar preduzeća. Danas je nivo digitalizacije javne administracije u USK na niskom nivou kao i u cijeloj državi. Digitalna transformacija preduzeća je uslov njihove konkurentnosti i prilagođavanja novim poslovnim kretanjima. Reformske prednosti digitalne transformacije se odnose na trošak koji je minimalan, kao i mogućnost manjih zemalja, ili u ovom slučaju kantona kao administrativnih jedinica, da brzo primjene najnaprednije digitalne prakse tj. da budu sljedbenik inovacija.

Mjere za digitalnu transformaciju

- **Uvođenje grant programa za jačanje digitalne transformacije privrede.** Vlada USK treba da uvede posebni grant program podrške za preduzeća, sa fokusom na mala i srednja poduzeća. Cilj ovog programa bi bio podrška digitalnoj transformaciji, uz jasno identificirane i mjerljive indikatore poput postojanja i održavanja elektronskog sistema za dijeljenje informacija, prisustvo na društvenim mrežama, Cloud, RFID, ERP i elektronske prodavnice. Nadležno ministarstvo će kroz program sufinansirati izgradnju digitalnog prisustva datog poduzeća. Program bi se implementirao jednom ili najviše dva puta tokom godine, sa trendom rasta finansijskih sredstva za implementaciju istoga, ukoliko se pokaže uspješnim u prvim godinama realizacije.
- **Formiranje garantnih šema za digitalnu transformaciju.** Ove garantne šeme bi pružale garancije preduzećima sa ciljem podrške u finansiranju investicija koje su usmjerene na digitalizaciju poslovanja čime bi se olakšalo kreditiranje kod komercijalnih banaka. Garantne šeme bi se uspostavljale u suradnji sa bankama koje posluju na području USK. Cilj je obezbijediti kontinuirane/dugoročne šeme koje će predstavljati temelj finansiranja digitalizacije.
- **Osiguranje ljudskih resursa za digitalnu transformaciju.** Nužno je napraviti strateško partnerstvo Univerziteta u Bihaću i vodećih bosanskohercegovačkih IT kompanija, a kako bi se dugoročno planirao

i obezbjeđivao adekvatan kadar za ovu oblast. Pritom je potrebno raditi sa posebnim IT udruženjima i fondacijama koji već od ranije prepoznaju značaj obezbjeđivanja ljudskih resursa za IT. Pored Univerziteta u Bihaću, moguće je otvoriti prostor za privlačenje drugih obrazovnih ustanova na područje USK iz STEM područja prvenstveno.

- **Stvaranje preduslova za primjenu e-uprave.** Iako je trenutno zakon o elektronskom potpisu nefunkcionalan, potrebno je pripremiti sve tehničke, ljudske i materijalne pretpostavke za uvođenje elektronske uprave. Ovdje se radi o saradnji kantona i nižih nivoa vlasti na zajedničkom projektu koji treba da bude preteča klasične E-uprave. Reformama na državnom i entitetskom nivou vlasti, USK bi postao pionir digitalizacije rada javne uprave na području FBiH, ali i čitave BiH.
- **Izrada digitalne platforme.** Svrha platforme je da sa jednog mjesta omogući pristup svim relevantnim podacima značajnim za uređenje prostora u kantonu, a cilj je povećati kvalitetu usluge građanima i investitorima uz olakšanje posla općinskim službenicima. Preciznije, po uzoru na projekat u Kantonu Sarajevo, primarni zadatak je bio napraviti e-sistem za tri javna sektora. Unutar tog sistema mapirat će se sve usluge koje trenutno postoje, kao i one koje su u planu: primarno kroz prostorni prikaz svih objekata i podataka.
- **Online model distribucije sredstava privredi i organizacijama civilnog društva.** Potrebno je pojednostaviti model prijavljivanja na sve programe Vlade USK, bez obzira da li su namijenjeni za pravna ili fizička lica. Ovo podrazumijeva postojanje prethodne faze online provjere, na način da korisnik može svu dokumentaciju poslati putem Interneta, i samo u slučaju prolaska datu mora dokumentovati fizičkim putem (putem pošte ili lično). Na ovaj način će se pojednostaviti i maksimalno olakšati apliciranje na programe, unaprijediti transparentnost i opšta učinkovitost programa, te napraviti značajne uštede za aplikante.

Digitalizacija javne uprave ne znači samo lakši život građanima, ona nosi i značajne ekonomske efekte kako za građane, tako i za privredu. Kroz podršku digitalnoj transformaciji privrednih subjekata oni postaju konkurentniji na domaćem i inostranom tržištu, uz podizanje kvaliteta proizvoda i usluga što je opet korist za sve građane USK. Uz navedeno, USK postaje „antifragilniji“ u kontekstu postojeće, ali i budućih ekonomskih i drugih, društvenih kriza. Navedeno se posebno pokazalo tačnim kod Covid-19 pandemije.

EFIKASNIJE GOSPODARENJE ŠUMAMA NA PODRUČJU USK

Strategija EU-a za šume do 2030. navodi da šume imaju višestruku ulogu te znatan privredni, socijalni i ekološki potencijal. Vitalnost i zdravlje šuma od ključne su važnosti za ekologiju, klimu, ali i za unaprijeđenje ekonomskog razvoja zasnovanog na šumama i poboljšanje blagostanja građana. Šume su jedan od najznačajnijih prirodnih resursa USK. Šume kao resurs treba da budu u službi stanovnika kantona i njene privrede.

Postojeći Zakon o šumama USK predviđa da gospodarenje šumama podrazumijeva značajnu socijalnu i ekonomsku funkciju u smislu razvoja lokalne zajednice. Dosadašnja iskustva u upravljanju šumama pokazuju da se proizvođači namještaja i ostali drvoprerađivači susreću sa problemom nabavke sirovina u lokalnoj sredini. Razlog je način prodaje šumskih drvnih sortimenata koji ne štiti lokalna preduzeća, te visok udio izvoza trupaca. Zbog toga su domaća drvoprerađivačka preduzeća dužna uvoziti sirovinu iz inostranstva što im povećava troškove nabavke sirovine, što ih čini manje konkurentnim.

Mjere za efikasnije gospodarenje šumama

- **Izmjena zakona o šumama USK** prema kojima je upravitelj šumama dužan pod istim tržišnim uslovima obezbijediti neophodan minimum šumskih drvnih sortimenata lokalnim preduzećima za mehaničku preradu drveta sa područja sa kojeg ti sortimenti potiču, radi poticanja lokalnog poduzetništva i primjene principa ravnomjernog ekonomskog razvoja.
- **Utvrđivanje prioriteta u isporuci drvnih sortimenata usmjerenih prema preduzećima sa višim stepenom obrade.** Vlada kantona donosi Uredbu o načinu prodaje šumskih drvnih sortimenata porijeklom iz državnih šuma na teritoriji kantona, te je potrebno ovom uredbom odrediti da se po tržišnim uslovima osigura da se najveći dio drvnih sortimenata usmjerava prema preduzećima sa višim stepenom finalne obrade. Odredio bi se procenat (npr. 80%) drvnih sortimenata koji bi se plasirao na način da drvoprerađivačke kompanije dobiju oznaku prioriteta prema stepenu finalizacije proizvoda. Nakon toga prvo bi se zadovoljile sirovinske potrebe preduzeća sa najvišim stepenom obrade, nakon toga preostale količine

bi se plasirale preduzećima sa nižim stepenom obrade itd. Ostalih 20% sortimenata bi se plasiralo po dosadašnjem modelu.

- **Digitalizacija upravljanja šumama.** Mjera podrazumijeva uvođenje savremenih informacionih sistema u upravljanje šumama čime bi se pored efikasnosti upravljanja povećala transparentnost i smanjila korupcija. Ova mjera se treba sprovoditi zajedno sa drugim mjerama iz oblasti digitalne transformacije USK.

Efikasno i održivo upravljanje šumama na području USK će omogućiti razvoj drvo-prerađivačke industrije na području USK, te poticati razvoj zelene ekonomije na koju se USK treba bazirati kako bi kanton sačuvao imidž „zelenog kantona“. Šume su važna osnova za razvoj svih vidova turizma, naročito lovnog turizma s obzirom na biodiverzitet koji pružaju. Finalizacijom proizvodnje u oblasti šuma, stvaraju se pretpostavke za više stope ekonomskog rasta i relativno značajnije učešće USK u ekonomiji FBiH i BiH.

Prethodno navedene reforme je moguće realizovati u mandatnom periodu (do 4 godine). Međutim, potrebna je izuzetna sinhronizacija djelovanja Kantona, jedinica lokalne samouprave u USK, kao i viših nivoa vlasti, prije svega federalnih. Također, potrebno je ostvariti međusektorska partnerstva sa poduzećima i organizacijama civilnog društva. Šira javnost bi trebala biti svjesna promjena već nakon prve godine realizacije predloženih mjera, što je korisno zarad budućih, težih reformi.

Mobilizacija resursa za zaštitu šuma

Program mobilizacije resursa za zaštitu voda svoje uporište pronalazi u jačanju kontra moći novim interesnim grupama koje su povezane sa strukturom vlasti i koje kroz sukob interesa i stavljanje ličnih interesa iznad javnih, ostvaruju protupravnu korist na **štetu** građana. Političke elite kontrolišu institucije, pristup zapošljavanju, tendere, poslove, plate. Oni razmišljaju samo o vlastitom interesu i moći koju tako stižu, a ne razmišljaju o posljedicama njihovog djelovanja. Uz pomoć korupcije, jedna od najtežih posljedica njihove politike je masovni odlazak stanovništva. Ovladavanje prirodnim resursima je njihov posljednji **čin** i može ih zaustaviti samo kontra moć i kontra politika. Takva se postiže podrškom očuvanju ekoloških vrijednosti.

U takvom konceptu voda ima centralnu ulogu i sve aktivnosti moraju se kretati u smjeru zaštite voda. Ne treba iznova i iznova nabrajati sve prirodne vrijednosti koje USK ima, a upravo vode njegov su glavni resurs. Bez vode se ne može, ona nema alternativu za osnovne ljudske potrebe. Voda je odlučujući faktor društveno-ekonomskog razvoja bilo kojeg područja, pa tako i Unsko-sanskog.

Ipak, bez obzira na snagu koju ima u prirodnim resursima Kanton je prema stepenu razvijenosti zapeo negdje u drugoj polovini 20. vijeka i bori se sa osnovnim, temeljnim razvojnim infrastrukturnim problemima, naročito onima za zaštitu voda.

- Mjerljiv napredak je ostvaren u području vodosnabdijevanja. Preko 60% stanovnika se kroz kontrolirane vodovodne sisteme snabdijeva pitkom vodom, samo je u Bužimu stanje lošije u odnosu na druga naselja, ali vodovodne mreže su stare, rade sa gubicima od oko 60%.
- Nema osnovne komunalne infrastrukture za odvodnju otpadnih voda. Samo je Bihać uspio pokriti grad mrežom za prikupljanje otpadnih voda i staviti u funkciju tvornicu za pročišćavanje otpadnih voda, svi ostali nisu.
- Otpadom se upravlja na nesanitaran i nepropisan način. Na šest velikih odlagališta se baca između 60-70.000 tona otpada godišnje, selektira se manje od 1%. Preko 80 je zvaničnih lokacija divljih smetlišta.
- Značajni potencijali mineralnih, termalnih i termo-mineralnih voda nisu se razvili dalje od nivoa koji je razvijen 1985. godine.
- Koristi se jedva 40% poljoprivrednih površina, sa tendencijom smanjenja.
- **Šumama se upravlja pod okriljem certifikata, ali se ne liječe bolesti šuma.**
- Nije razvijen sistem kontinuiranog praćenja kvalitete pojedinačnih okolišnih komponenti, ne postoji registar onečišćivača, osim u slučaju zagađivača zraka.
- Nema kapaciteta za obnovljive izvore energije, već godinama su na nivou priče, većina javnih i privatnih objekata je energetske neefikasna.
- Izrađeno je mnoštvo studija, elaborata, procjena, većina je poslužila uhljebljavanju rođaka, a Kanton je još uvijek daleko od evropskih perspektiva prostornog i održivog razvoja.

Pozitivan pomak se dešava zadnjih godina u području razvoja turizma. Proglašenjem zaštićenog prostora Nacionalni park Una pokrenuo se turizam i

postao okosnica nadanja boljem sutra, ali je donio sa sobom i novu pojavu nazvanu "turistifikacija" i "betonizacija" Une. Opravdano! Održivi turizam jeste zamišljen kao proces unapređenja kvaliteta ljudskog života, ali samo pod uvjetima da se dobro procijeni nosivi kapacitet ekološkog opterećenja ekosistema i da se razvija na način da se održe prirodni ekosistemi. Održivi razvoj!

Suvišno je govoriti o tome da za afirmaciju takvog razvoja treba osigurati brz protok znanja i informacija, da se danas svijet mijenja brže nego ikad i da se treba biti u stanju prilagoditi tim promjenama, naročito klimatskim koje ne poznaju granice. Politika ima presudan značaj kod donošenja svih odluka, pa i ovih o održivom razvoju.

Kako dalje?

Paralelno sa energetsom tranzicijom, zelenom ekonomijom i pravilnim upravljanjem otpadom koji su obrađeni u dijelu ekonomskog programa, u cilju mobilizacije resursa za zaštitu voda u fokusu PoMAK-ovog političkog programa je prvenstveno razumijevanje potrebe međusektorske i regionalne suradnje.

Nosioc promjena mora biti Ministarstvo za građenje, prostorno uređenje i zaštitu okoliša, a zajedno s njim kroz integralno upravljanje, u odbranu prirodnih resursa treba stati Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva. Oni su ti koji treba da diktiraju standarde Ministarstvu privrede. Za provedbu programa potrebni su poduzetni i sposobni stručnjaci na čije obrazovanje se unaprijed misli, a potrebni se kadrovi planiraju sa Ministarstvom obrazovanja. Naročito je tu važan Univerzitet u Bihaću koji bi morao postati središte razvoja. On treba da podiže prag sistema vrijednosti, kvaliteta i priprema stručnjake za veću kompetitivnost na tržištu rada.

I ovdje je potrebno biti dosljedan, imati dugoročnu, stratešku orijentaciju, a fokus staviti na:

- Donošenje strateških i planskih dokumenata i zakonskih rješenja;
- Proglašenje novih zaštićenih područja na USK; Podršku infrastrukturnim projektima, razvoju turizma i poljoprivrede;
- Razvoj novih zelenih proizvoda za prepoznatljivost Kantona.

DONOŠENJE STRATEŠKIH I PLANSKIH DOKUMENATA I ZAKONSKIH RJEŠENJA

Svjedočimo klimatskim promjenama koje kroz ekstremne vremenske pojave ugrožavaju održivi razvoj. One za posljedicu imaju smanjenje dostupnosti i kvalitete voda koje su ionako već ugrožene zagađenjem i prekomjernim iskorištavanjem. Smanjuju se poljoprivredni prinosi, biodiverzitet, sve su učestaliji šumski požari, poplave, pa čak i zdravlje ljudi. Nije bez razloga područje upravljanja vodama jedno od najkompleksnijih u Evropskoj uniji. Detaljno su razrađeni planovi očuvanja evropskih vodnih resursa i usklađeni sa strategijama koje dugoročno osiguravaju vodnu raspoloživost za potrebe ljudi i okoliša. Ujedinjeni narodi su isto razradili 17 ciljeva održivog razvoja za period do 2030. godine i izričito su naglasili da se za njihovo ostvarenje prvenstveno mora integralno upravljati vodama, a to podrazumjeva i smanjenje pritiska na njih. Može li USK koji se ponosi statusom zelenog kantona, sačuvati svoje vode, a istovremeno povećati proizvodnju hrane, energije, osigurati punu zaposlenost i dobrobit stanovništva? To je centralno pitanje za svaku buduću politiku.

Mjere koje se odnose na donošenje strateških i planskih dokumenata i zakonskih rješenja

1. Usvojiti Prostorni plan Unsko-sanskog kantona za period od 20 godina u kojem se definira uravnoteženi razvoj, novi odnos između urbanih i ruralnih područja, jednak pristup infrastrukturi i znanju i osmišljeno upravlja prirodnim i kulturnom baštinom.
2. Izvršiti inventarizaciju raspoložive planske dokumentacije na cijelom prostoru Kantona i sistemski izvršiti usklađivanje svih dokumenata prostornog uređenja, isključiti nepotrebno, izraditi potrebno.
3. Detektirati kroz proces usklađivanja potrebna zakonska rješenja, izraditi ih i usvojiti.
4. Izraditi i usvojiti sektorske strategije, uskladiti ih sa Strategijom razvoja USK (sektorske strategije i planovi za zaštitu voda i okoliša i za poljoprivredu).
5. Za implementaciju strateških planova definirati posebnu budžetsku liniju za razvoj, u iznosu ne nižem od 10% ukupnog Budžeta Kantona.

PROGLAŠENJE NOVIH ZAŠTIĆENIH PODRUČJA NA USK

Trenutno, osim Nacionalnog parka Una sa stepenom zaštite II i površinom od 225 km², te malobrojnih zaštićenih dijelova prirode u nižem stepenu zaštite, površina zaštićenih područja na USK je neprihvatljivo niska, pogotovo u odnosu na biološku raznovrsnost i brojne prirodne vrijednosti.

Federalno ministarstvo okoliša i turizma je predvidjelo za USK kroz jedan od osnovnih mehanizama zaštite prirode u EU - Ekološke mreže Natura 2000., samo zaštitu rijeke Krušnice, dijelove Grmeča i Klekovače, Hukavica pećine u Velikoj Kladuši, ali do sada po pitanju njihove zaštite nije ništa poduzeto.

Ovo znači da Kanton mora sam detektirati svoje prirodne vrijednosti i pokrenuti procese zaštite uz pomoć lokalnih zajednica. Sa zaštićenim područjima se sistemski upravlja, direktno se spriječava pritisak na okoliš i čuva pogotovo vodni resurs, ali se pravilnim upravljanjem otvaraju nove mogućnosti za bogaćenje turističke ponude.

Prirodni potencijal planina Grmeč i Plješavice, drugih šuma i šumskih područja, mineralnih voda, reliktno-refugijalnih staništa (na primjer kanjon Une nizvodno od „Sedre“, do Bosanske Krupe sa brojnim slapovima) i najmanje još preko 40 lokacija sa potencijalom zaštite su temelj na kojem se može razviti ovaj program, ali ga je potrebno pokrenuti. Nosioc programa je Ministarstvo za građenje, prostorno uređenje i zaštitu okoliša.

Mjere koje se odnose na proglašenje novih zaštićenih područja na USK

1. Prikupljanje postojećih podataka i identifikacija potencijalnih područja za zaštitu na USK (iskoristiti potencijal Univerziteta u Bihaću, kongresni turizam i izvore finansiranja istraživačkih aktivnosti)
2. Pokretanje procedura valorizacije i zaštite detektiranih prirodnih vrijednosti prema Federaciji BiH i prema kantonalnom nivou u skladu sa prijedlozima stepena zaštite i prioriteta.
3. Razviti i pokrenuti program "2023 za Krušnicu" (program kojeg je moguće završiti u toku dvije godine i kraće, nadležnost Kantona)

PODRŠKA INFRASTRUKTURNIM PROJEKTIMA, RAZVOJU TURIZMA I POLJOPRIVREDE

U konceptu integralnog upravljanja vodama jasno se mora znati koliki je i kakav je pritisak stanovništva, industrije, poljoprivrede, turizma, odlagališta otpada, saobraćaja i drugih ljudskih djelatnosti na kvalitet površinskih i podzemnih voda i moraju se prema principima održivog razvoja osmišljavati programi i mjere, sa ciljem da se taj pritisak smanji ili potpuno zaustavi. Ovo su razlozi koji pokazuju potrebu sektorskog planiranja.

Infrastrukturni projekti

Vrijeme je da se Cazin kao najmnogoljudniji grad suoči sa svojim problemom nedostatka komunalne infrastrukture u dijelu prikupljanja otpadnih voda, pogotovo zbog toga što većina tih otpadnih voda ostavlja otisak na vodni sliv koji se dijeli sa R. Hrvatskom. Istovremeno se tu pronalazi mogućnost međudržavne suradnje na zajedničkom projektu. Takođe, Bosanska Krupa na dvije rijeke direktno zagađuje obje, a slično stanje je i u Sanskom Mostu na devet rijeka. Generalno, svi gradovi i općine primarno moraju graditi infrastrukturu za prikupljanje, odvodnju i pročišćavanje otpadnih voda. Ipak, najveći prioritet je komunalna infrastruktura za zaštitu vodotoka u gornjem toku rijeke Une u zonama Nacionalnog parka Una. Radi se o vrlo skupim infrastrukturnim zahtjevima, za koja se sredstva moraju tražiti od viših nivoa vlasti i iz međunarodnih fondova uz sudjelovanje kantonalnih i lokalnih vlasti.

Mjere za infrastrukturne projekte

1. Podrška projektima za izgradnju komunalne infrastrukture kroz osiguranje ljudskih resursa za projektne aktivnosti. U okviru Razvojne agencije USK ili posebnog projektnog tima na nivou Vlade USK educirati, osposobiti i dobro platiti tim mladih stručnjaka za projektne aktivnosti.
2. Uspostavljanje fonda za sufinansiranje infrastrukturnih komunalnih projekata za jedinice lokalne samouprave.
3. Izgradnja komunalne infrastrukture za zaštitu vodotoka u gornjem toku rijeke Une u zonama Nacionalnog parka Una.

Turizam

Turizam je u usponu što je dobro jer povlači za sobom razvoj uslužnih i servisnih djelatnosti, rentanja i hoteljerstva, međutim pojačani udio turizma u ukupnoj privredi nekog područja može dugoročno dovesti do problema: tičnih, pogotovo negativnih ekoloških efekata kada se razvoj dešava bez kontrole. Zbog toga je neophodno da se primarno zaštiti ono na temelju čega se ovo povećanje udjela turizma i ostvaruje, a to su vode. Osim zaštite voda i okoliša, potrebno je urediti područje izgradnje kapaciteta za turizam donošenjem uslova gradnje posebno u obalnim zonama rijeke Une i pritoka. Posebno važno je ograničiti propisima gradnju na obalama rijeka i spriječiti nelegalnu gradnju te narušavanje okolišnih vrijednosti. Neiskorištene kapacitete mineralnih, termalnih i termo-mineralnih voda staviti u funkciju, ali sa standardima zdravstvenog turizma.

Mjere za razvoj turizma

1. Strateški se odrediti prema Ostrožcu kao visokoelitnoj turističkoj destinaciji, uz mogućnost javno-privatnog ulaganja.
2. Redefinirati, uložiti i izgraditi konačno resurs Lječilišta Gata.
3. Model sufinansiranja mjera za diverzifikaciju turističke ponude. Model uključuje sufinansiranje 50% vrijednosti (ili do 50.000 KM) za infrastrukturne projekte, za novu turističku ponudu, sa posebnim akcentom na diverzifikaciju avanturističkog, sportskog, seoskog i zdravstvenog turizma.
4. Izrada propisa sa standardima za gradnju na obalama rijeka.

Poljoprivreda i proizvodnja hrane

Analizom sektora za proizvodnju hrane na USK u oblasti primarne poljoprivredne proizvodnje, prehrambeno-prerađivačke industrije, kao i upravljanja, kontrole i nadzora u sektoru dolazi se do nekoliko važnih spoznaja.

Minimum obradive površine koja se smatra neophodnom za preživljavanje je 0,10 ha/stan., a USK prosječno ima 0,7 ha/stan., što ga stavlja u kategoriju bogate regije (0,65-0,99 ha/stan. - bogate zemlje). Primjera radi, Belgija ima samo 0,1 ha/stan. I pored ovog bogatstva, USK nema kapacitete ni da zadovolji vlastite potrebe za hranom.

Raniji trend rasta u poljoprivrednoj proizvodnji zaustavljen je 2008. kada počinje stagnacija i trend pada. Neprihvatljiva i zabrinjavajuća činjenica je pad broja poljoprivrednih proizvođača za 70% u posljednjih desetak godina, od skoro 10.000 njih ostalo ih je jedva nešto preko 3.000.

U sistemu proizvodnje hrane (od polja do stola) koji uključuje sve subjekte u poslovanju s hranom sve institucije i propisi postoje, ali na kantonalnom nivou slabo surađuju i nisu u potpunosti u funkciji. Prehrambeno-prerađivačka industrija, iako četvrta po broju operatera na USK u sistemu izdavanja okolinski dozvola jedva broji 20-ak postrojenja za preradu, od toga su samo dva veća. Svi ostali koji bave preradom hrane nisu registrirani kroz sistem okolinskih dozvola, radi se o obrtu ili o neregistriranim djelatnostima.

Važnije prepreke koje dovode do nekonkurentnosti poljoprivrednih proizvođača su slaba poticajna politika, skupi krediti, needuciranost farmera, neravnomjerna cijena otkupa ulaznih sirovina i cijena gotovih proizvoda itd. Među najvažnijim preprekama je neorganiziran zemljišnoknjižni registar i katastar, a posljedica toga je neefikasno korištenje i/ili napuštanje poljoprivrednog zemljišta, tu je i usitnjenost posjeda, slaba infrastruktura, mali broj grla po gazdinstvu, neodgovarajući uvjeti držanja stoke, nepovoljna struktura farmi i struktura zasijanih površina, efekti ulaganja u poljoprivredu su bez jasne vizije i ciljeva. Ipak, jedna od najvećih je korupcija u sistemu podrške poljoprivredi, to je siguran način za one koji su podobni vlastima, a i siguran način za kupovinu glasova. Zato je, dok se ne promijeni politika podsticanja u poljoprivredi na višim nivoima vlasti, za transparentnost najsigurnije ulagati po sistemu subvencioniranja projekata razvoja u poljoprivredno-prehrambenom sektoru.

Mjere za poljoprivredni i ruralni razvoj

1. Izraditi sektorsku strategiju za razvoj poljoprivrede i ruralnih područja i povećati ulaganje u razvoj ruralnih područja, planski i ciljano da se dođe do većeg broja krupnih robnih proizvođača;
2. Model sufinansiranja mjera za jačanje/stvaranje lanaca vrijednosti i razvoj vještina (npr., investicije u tehnologiju, modernizirane hladne lance, razvoj vještina i marketinga; uvođenje standarda). Model uključuje sufinansiranje 50% vrijednosti (ili do 50.000 KM) za infrastrukturne projekte, nabavku mehanizacije i opreme; sve u skladu sa linijama podrške iz Strategije

ruralnog razvoja FBiH 2018.-2028.

3. Formirati revolving fondove za pomoć u poljoprivredi u svakoj jedinici lokalne samouprave sa pravom i obavezama usluge poljoprivredne proizvođače (značajan u vrijeme nabavke repro materijala, đubriva, sjemena); ostvaruje finansijski učinak kada se nabavljaju veće količine; podržava uravnotežen teritorijalni razvoj;
4. Formirati fondove za interventnu pomoć u spriječavanju uticaja klimatskih promjena poljoprivredi i proizvodnji hrane.

RAZVOJ NOVIH ZELENIH PROIZVODA ZA PREPOZNATLJIVOST KANTONA

Težnja da se finaliziraju lanci vrijednosti ima najveći potencijal u proizvodnji hrane, drvno-prerađivačkoj industriji, u tekstilnoj industriji. S obzirom na imidž "zelenog kantona" potencijal zaštićenih i prepoznatljivih proizvoda je ogroman. Tu se prvenstveno misli na lance vrijednosti u proizvodnji hrane (zaštita meda, mesnih prerađevina i prerađevina od mlijeka, voća i povrća, ljekovitog bilja), naročito zbog postojanja sirovinske osnove za nove vrijednosne lance. Kreativnost u modnoj industriji i industriji drvnog dizajna kao atraktivnih na većim tržištima, ali i kreativnost u turističkoj diverzifikaciji mogu postati najpoznatiji simbol prepoznatljivosti Unsko-sanskog kantona. U tom kontekstu osnova se pronalazi u postojanju odsjeka za visoko obrazovanje na Univerzitetu u Bihaću koji može razvijati ovaj potencijal, a kantonalna politika ga putem osmišljenih programa finansirati.

Mjere za razvoj novih proizvoda

1. Podrška kreiranju novih lanaca vrijednosti u proizvodnji hrane (podrazumjeva delikatese i zaštićene proizvode koji dolaze iz geografski očuvanog ili specifičnog područja ili koji su posebni zbog receptura po kojima se izrađuju);
2. Podrška start-up poduzetništvu za mlade u kreativnim industrijama (modna i tekstilna industrija, drveni dizajn, prostorno uređenje, atrakcije)

Suština programa mobilizacije resursa za zaštitu voda pokreće konačno uvođenje reda u području planske dokumentacije, a ovaj problem je istaknut Strategijom razvoja USK 2021.-2027. kao primarni. Vlada USK do 2027. go-

dine mora mobilizirati sve resurse na podršku primjeni integralnog sistema upravljanja vodom i okolišem kroz prostorno upravljanje prirodnim resursima. Ova akcija predviđa razvoj komunalne i javne infrastrukture na principima održivog okolišnog razvoja. Da se spriječi utjecaj čovjeka na vode i okoliš jedan od najboljih načina zaštite su proglašenja zaštićenih područja koja imaju vrijednost. Na USK je takvih područja jako puno, samo treba pokretati i završavati procese što se ovim programom i predviđa. Programom za turizam osigurava se smanjenje pritiska na vode, za početak gornjeg toka rijeke Une, a kasnije i nizvodno, a kreira se ograničavanjem gradnje i dodaje ponudi novi imidž na obalama rijeka. Programom za poljoprivredu stimulira se razvoj, diverzifikacija ponude, odnosno osigurava dostatna količina hrane za vlastite potrebe, ali i za izvoz, pogotovo onih sa dodanom vrijednosti (zaštićenih). Kroz ponudu novih zelenih proizvoda stvara se pretpostavka za razvoj kreativne industrije kao potencijala kantona, naročito u mladima koji svoju kreativnost danas mogu ponuditi tržištu u digitalnoj i online sferi.

ZDRAVSTVO ZA 21. STOLJEĆE

UVOD

Zdravstvenom sektoru ponovo treba više političke pažnje i reformi. Potrebna nam je jasna vizija za naredne decenije.

Kvalitet zdravstvene usluge i način njenog poboljšanja nažalost u proteklom periodu nisu bili u fokusu politike. Rasipnički odnos prema novcu građana i osiguranih lica glavno je obilježje djelovanja politika prošlosti. Tako je program zdravstvene zaštite, bez obzira na povećanje budžeta Zavoda zdravstvenog osiguranja USK gotovo stalno ostao uskraćen za bilo kakvo kvalitativno ili kvantitativno poboljšanje zdravstvenih usluga.

Strategija razvoja zdravstva ključni je dokument u kojem moraju biti definisane glavne odrednice u kom smjeru želimo da se razvija zdravstvo. Prvi korak kojeg ćemo u tom pravcu učinit jeste donošenje Strategije razvoja zdravstva sa jasno postavljenim ciljevima i mjerama kojima ćemo te ciljeve postići.

Kontinuiranim dijalogom, sa visokim stepenom senzibiliteta prema potrebama društva u narednom periodu ćemo zagovarati intenzivniju i funkcionalniju saradnju zdravstvenih ustanova sa zakonodavnim i izvršnim organima vlasti, kako bi se kreirale politke putem kojih bi uspješno realizirali neophodne reforme u zdravstvenom sektoru USK.

Kroz potencijal digitalizacije ćemo poboljšati dijagnostiku zdravstva i iskoristiti mogućnosti bolje pokrivenosti zdravstvenim uslugama na području cijelog kantona. Podaci, u svakom segmentu društvenog života postaju sve važniji. Uvjereni smo da digitalizacija može poboljšati kvalitet i efikasnost u zdravstvenom sektoru. Debirokratizacija i digitalizacija su ovdje ključne riječi. Sa elektronskim dosijeom pacijenata, na primjer, osigurat ćemo da se cjelokupna medicinska povijest pacijenta uskoro sigurno čuva na jednom mjestu.

Naša vizija je razviti institucije koja rade za pacijenta i koje su, na načelima solidarnosti i pravičnosti posvećeni pružanju kvalitetne i efikasne zdravstvene zaštite.

Naša misija je obezbjediti univerzalni održivi finansijski pristup svim zdravstvenim uslugama koje će biti kvalitetne i efikasno pružene osiguranim licima od strane davalaca usluga.

OPĆI CILJEVI

Opći ciljevi koje ćemo odgovornom politikom postići u sistemu zdravstva Unsko-sanskog kantona su:

1. Osigurati finansijski održivu zdravstvenu zaštitu,
2. Uspostaviti Klinički centar USK i osigurati usluge visokodiferencirane zdravstvene zaštite (tercijarna) u okviru vlastitih kapaciteta
3. Izgraditi savremeni centar za rehabilitaciju, rekreaciju, aktivni odmor i programirane sportske aktivnosti
4. Normativno urediti rad i poslovanje zdravstvenih ustanova i Zavoda zdravstvenog osiguranja USK kroz donošenje novih i izmjenu i dopunu postojećih podzakonskih akata u nadležnosti Kantona

Osigurati finansijski održivu zdravstvenu zaštitu

Strateški cilj predstavlja osiguranje ukupno potrebnih sredstava za obezbjeđenje prava na korištenje zdravstvene zaštite i prava na novčane naknade i pomoći osiguranim licima sa područja Unsko-sanskog kantona u skladu sa odredbama Zakona o zdravstvenom osiguranju, a koje ima za rezultat pravičnu i dostupnu zdravstvenu zaštitu svim osiguranim licima na području Kantona uz povećanje obuhvata stanovnika zdravstvenim osiguranjem.

Opći cilj je uspostavljanje finansijski održive zdravstvene zaštite kako bi se omogućilo efikasno i pravično finansiranje usluga zdravstvene zaštite u kontekstu reforme zdravstvenog finansiranja i **u okviru raspoloživih sredstava**.

Strategija kojom želimo osigurati navedene ciljeve zasnovana je na:

- univerzalnom finansijskom pristupu u okviru zdravstvene zaštite kantona,
- održivost zdravstvenih usluga,
- unaprjeđenje osnovnog paketa usluga,
- visoka kvaliteta zdravstvenih usluga i
- efikasna zdravstvena usluga.

Ostvarenje općeg cilja, sa svrhom postizanja poboljšanja zdravlja stanovništva i zadovoljstva korisnika usluga kroz univerzalnu, efikasnu, kontinuiranu, dostupnu, kvalitetnu i isplativu zdravstvenu zaštitu orijentisanu ka porodici i zajednici i baziranu ka promociji zdravlja i prevenciji bolesti, moguće je ostvariti kroz realizaciju **posebnih ciljeva**.

Uspostaviti Klinički centar USK i osigurati usluge visokodiferencirane zdravstvene zaštite (tercijarna) u okviru vlastitih kapaciteta

Unsko-sanski kanton zbog svoje specifične geografske pozicije i udaljenosti od velikih kliničkih centara mora konačno dobiti vlastiti klinički centar. Uspostavljanjem Kliničkog centra USK osigurati ćemo pružanje najsloženijih oblika zdravstvene zaštite iz određenih specijalističkih djelatnosti, odnosno specijalističko-konsultativne i bolničke zdravstvene zaštite koje se trenutno ne mogu obezbijediti u zdravstvenim ustanovama na kantonu. Transformacija KB Dr. "Irfan Ljubijankić" u klinički centar je neophodan korak u budućnosti, kako bi se zdravstvena zaštita prema načelima dostupnosti i efikasnosti približila krajnjim korisnicima – pacijentima. Cilj je omogućiti da se visokodiferencirana zdravstvena zaštita, koja se trenutno provodi van kantona na različitim kliničkim centrima ubuduće realizira na području kantona u okviru vlastitog kliničkog centra.

Ostvarenje ovog cilja realizirati kroz licenciranje zdravstvenih ustanova (prvenstveno KB Dr. Irfan Ljubijankić) za obavljanje usluga visokodiferencirane zdravstvene zaštite određenih specijalističkih djelatnosti, odnosno specijalističko-konsultativne i bolničke zdravstvene zaštite.

Izgraditi savremeni centar za rehabilitaciju, rekreaciju, aktivni odmor i programirane sportske aktivnosti

Na širem području Bihaća, tačnije u Gati nalazi se jedno od najvećih prirodnih bogatstava Unsko-sanskog kantona – izvori termo-mineralnih, ljekovitih voda. Međutim, termalne vode posve su neiskorištene, a lječilište Gata, onakvo kakvo jeste, unatoč visokim referencama ljekovitosti vode, ne privlači čak ni Bišćane koji većinom banjsko-rekreativne aktivnosti obavljaju u Fojnici ili nekim drugim mjestima u Bosni i Hercegovini, pa čak i u susjednoj Republici Hrvatskoj.

Dosadašnje korištenje voda je uglavnom bilo neadekvatno postojećim kapacitetima i dokazanoj kvaliteti vode. Posjećuje ih pretežno lokalno stanovništvo, a vode služe za rekreativno, higijensko i ljekovito kupanje, u privatnim bazenima, većinom bez medicinskog nadzora. Analiza dosada provedenih rezultata istraživanja voda pokazuje da se one mogu koristiti polivalentno, ali da postoji također opravdanost provođenja kompleksnih istraživanja u cilju zahvatanja većih količina i viših temperatura radi boljeg iskorištavanja ovog prirodnog resursa.

Na području Gate postoji nekoliko bušotina različitih temperatura vode koje sežu i do četrdeset stepeni toplote. Tradicija korištenja termo-mineralnih voda na području Gate je jako dugo prisutna, čak nekoliko hiljada godina. Termo-mineralne, ljekovite vode i kupatila za kupanje u svrhu lijeka prisutno je na ovim područjima još iz tog perioda. Kasnije su taj fenomen ljekovitih voda istraživali mnogi, da bi tek za vrijeme SFRJ konačno bio napravljen projekat izgradnje lječilišta.

Međutim, za adekvatno korištenje termo-mineralnih voda ZU Lječilište Gata zaslužuje temeljitu rekonstrukciju, pa čak i izgradnju novog banjско rekreativnog kompleksa sa svim pratećim sadržajima, čime bi Unsko-sanski kanton i njegovi građani dobili jedan savremeni centar za rehabilitaciju, rekreaciju, aktivni odmor i programirane sportske aktivnosti.

Strateški cilj nove Vlade USK, na čelu sa PoMAK-om biti će izgradnja savremenog centra za rehabilitaciju, rekreaciju, aktivni odmor i programirane sportske aktivnosti na području Gate, čime bi konačno ovaj prirodni potencijal bio na adekvatan način iskorišten i stavljen u funkciju za dobrobit svih građana USK.

Normativno uređenje rada i poslovanja zdravstvenih ustanova i Zavoda zdravstvenog osiguranja USK

U okviru ovog strateškog i osnovnog cilja neophodno je donijeti nove, te izmijeniti i dopuniti postojeće podzakonske akte u nadležnosti Kantona. U tom kontekstu neophodno je prethodno izvršiti analizu svih postojećih podzakonskih akata u radu i poslovanju zdravstvenih ustanova i Zavoda zdravstvenog osiguranja USK, te na temelju takve analize pristupiti uređenju ove oblasti.

Ostvarenje ovog cilja uraditi putem Skupštine kantona i nadležnog ministarstva uz pomoć stručne službe zavoda i konsultacije sa zdravstvenim ustanovama.

SPECIFIČNI CILJEVI

1. Obezbijediti sva prava na zdravstvenu zaštitu u skladu sa Zakonom o zdravstvenom osiguranju i Zakonom o zdravstvenoj zaštiti i osigurati neophodna sredstva za ostvarenje prava na zdravstvenu zaštitu
2. Proširiti esencijalnu listu lijekova u skladu sa Zakonom o zdravstvenoj zaštiti i Zakonom o lijekovima i osigurati dodatno finansiranje lijekova koji nisu na listi
3. Povećati obim prava na ortopedska i druga pomagala i endoproteze u skladu sa Zakonom o zdravstvenom osiguranju,
4. Obezbijediti redovne isplate naknade plaće za vrijeme privremene spriječenosti za rad zbog bolesti u skladu sa Zakonom o zdravstvenom osiguranju i provoditi kontinuirane kontrole opravdanosti korištenja ovog prava
5. Unaprijediti sistem finansiranja i organiziranja zdravstvene zaštite na Unsko-sanskom kantonu.

Obezbijediti osiguranim licima pravo na zdravstvenu zaštitu u skladu sa Zakonom o zdravstvenom osiguranju i Zakonom o zdravstvenoj zaštiti i osigurati neophodna sredstva za ostvarenje prava na zdravstvenu zaštitu

Prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja utvrđena su zakonom, a obim tih prava utvrđuje Parlament Federacije Bosne i Hercegovine, na prijedlog Vlade Federacije Bosne i Hercegovine, za svaku kalendarsku godinu, uključujući pritom i posebne prioritete federalne programe zdravstvene zaštite koji će se provoditi na teritoriji FBiH kao i prioritete najsloženije oblike zdravstvene zaštite iz određenih specijalističkih djelatnosti koji će se pružati osiguranim licima na teritoriji FBiH.

Pravo na zdravstvenu zaštitu obuhvaćeno obaveznim zdravstvenim osiguranjem, podrazumijeva osiguranje zdravstvenog standarda pod jednakim uslovima u zadovoljavanju potreba u primarnoj, specijalističko – konsultativnoj i bolničkoj zdravstvenoj zaštiti sa odgovarajućom medicinskom rehabilitacijom.

Nažalost obim prava iz zdravstvene zaštite predviđen zakonom još uvijek nije u potpunosti implementiran, zbog čega je potrebno kontinuirano raditi na usaglašavanju programa zdravstvene zaštite sa Standardima i normativima zdravstvene zaštite iz obaveznog zdravstvenog osiguranja.

Da bi se ostvario postavljeni cilj, neophodno je **zdravstvenu zaštitu planirati isključivo prema standardima i normativima** zdravstvene zaštite, ali i iznad obima ovih prava kada za to postoji opravdana potreba. Program zdravstvene zaštite Zavoda zdravstvenog osiguranja USK potrebno je postepeno usaglašavati sa Standardima i normativima zdravstvene zaštite iz obaveznog zdravstvenog osiguranja u Federaciji Bosne i Hercegovine, posebno u oblastima/slučajevima u kojima postoji povećana potreba za osiguranjem zdravstvene zaštite.

Usluge zdravstvene zaštite se moraju ugovarati prema utvrđenoj metodologiji i kriterijima na osnovu utvrđenog programa zdravstvene zaštite. Sistem ugovaranja sa zdravstvenim ustanovama koje pružaju zdravstvenu zaštitu potrebno je kontinuirano unaprjeđivati, alocirati sredstava saglasno utvrđenim programom zdravstvene zaštite, redovno provoditi monitoring i evaluaciju korištenja sredstava, ocjenu rezultata, kvalitete usluga i izvještavanje.

Također je potrebno **implementirati plaćanje primarne zdravstvene zaštite po kapitaliji** te uvesti nagradna plaćanja. Uvesti ugovaranje nagradnog plaćanja sa timovima porodične/obiteljske medicine, koje bi bilo bazirano na tačnom i blagovremenom izvještavanju o pruženim uslugama i koje bi se realizovalo nakon izvršene kontrole.

Kontinuirano raditi na **implementacija plaćanja akutne bolničke njege po sistemu DRG**, radi stvaranja poticaja za ograničavanje troškova i poboljšanje učinka davanja usluga, kroz proces donošenja i provođenja promjene u pristupu i ponašanju kroz cijeli bolnički sektor i pomicanje prema sistemu bolničkog ugovaranja u kojem je plaćanje bolnica temeljeno na njihovom učinku.

Zdravstvene usluge **ugovarati sa certificiranim zdravstvenim ustanovama**. Primjenom standarda kvaliteta zdravstvene zaštite i standard za akreditaciju zdravstvenih ustanova uspostavlja se sistem kvaliteta zdravstvene zaštite, a u cilju smanjivanja rizika po život i zdravlje pacijenta. Svakom pacijentu osigu-

rati pravo na kvalitetnu zdravstvenu zaštitu shodno njegovom zdravstvenom stanju i općeprihvaćenim stručnim standardima. Mjerama za ostvarivanje kvalitete zdravstvene zaštite osigurati će se provedba načela učinkovitosti i djelotvornosti sistema kvaliteta zdravstvenih postupaka na svim nivoima zdravstvene zaštite, osigurati će se načelo orijentiranosti prema pacijentu kao i načelo sigurnosti pacijenta. Navedenim će se načelima postići optimalan odnos između učinaka provedenih zdravstvenih postupaka i troškova nastalih njihovim provođenjem.

Osigurati **kontinuiranu kontrolu i evaluaciju realizacije zaključenih ugovora**. Osigurati kontinuiranu kontrolu i evaluaciju izvršenja programa zdravstvene zaštite prema odredbama Jedinostvene metodologije. Monitoring i evaluaciju provoditi na bazi indikatora utvrđenih po nivoima i djelatnostima zdravstvene zaštite.

Uspostavom elektronskog kartona osiguranih lica, kao dijela cjelovite informatizacije zdravstvenog sistema, unaprijedit vođenje medicinske dokumentacije, osigurati dostupnost, sigurnost, razmjenu i praćenje podataka, transparentnost svih postupaka u zdravstvu te podići brzinu, kvalitet i efikasnost pružanja usluga pacijentima.

Razvoj i unaprjeđenje postojećeg informacionog sistema za prikupljanje i obradu podataka, te napredno izvještavanje omogućit će tačnije i bolje upravljanje zdravstvenim sistemom, podići brzinu, kvalitet i efikasnost pružanja usluga pacijentima. Potrebno je izvršiti sveobuhvatnu analizu implementiranih sistema zdravstvenih ustanova na nivou USK, korištenja istih, mogućih rješenja i u okviru svojih nadležnosti u saradnji sa zdravstvenim ustanovama i nadležnim ministarstvom, izraditi akcijski plan sa jasnim zaduženjima i rokovima i na principu racionalnosti, nastaviti informatizaciju zdravstvenih ustanova i povezivanje u jedinstven informacioni sistem zdravstva na području kantona. U saradnji sa zdravstvenim ustanovama uspostaviti proces kontrole i racionalizacije korištenja licenci.

Osiguranje ukupno potrebnih sredstva za obezbjeđenje svih prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja (korištenje zdravstvene zaštite i prava na novčane naknade i pomoći osiguranim licima sa područja Kantona) u skladu sa odredbama Zakona, ima za rezultat pravičnu i dostupnu zdravstvenu

zaštitu svim osiguranim licima na području Kantona i povećanje obuhvata stanovnika zdravstvenim osiguranjem.

Veća pokrivenost stanovništva obaveznim zdravstvenim osiguranjem, saradnja sa Poreznom upravom na kontroli i poduzimanju mjera da se uplata doprinosa vrši redovno, ovjera zdravstvenih legitimacija isključivo ukoliko se uplata doprinosa vrši u kontinuitetu, utvrđivanje visine premije osiguranja za svaku godinu u visini koja omogućava pokriće troškova koji nastaju zbog neplaćanja participacije pri pružanju zdravstvene zaštite, kontinuirano praćenje i naplata potraživanja po osnovu paušala i stvarnih troškova liječenja ino osiguranika u zdravstvenim ustanovama na području Unsko-sanskog kantona, te plasiranje sredstva Zavoda zdravstvenog osiguranja USK koja se ne koriste radi sticanja dobiti od kamata ili kroz investicije su mjere kojima se postavljeni ciljevi mogu ostvariti.

Proširiti esencijalnu listu lijekova u skladu sa Zakonom o zdravstvenoj zaštiti i Zakonom o lijekovima i osigurati dodatno finansiranje lijekova koji nisu na listi

Proširenje i utvrđivanje esencijalne liste lijekova čije se propisivanje i izdavanje finansira sredstvima Zavoda zdravstvenog osiguranja, te osiguranje sredstava za nabavku ovih lijekova jedan je od specifičnih ciljeva kojim ćemo postići veći kvalitet zdravstvene usluge za građane USK. Posebnu pažnju potrebno je posvetiti postupcima izbora i zaključivanja ugovora sa apotekama za izdavanje lijekova sa Liste lijekova, te procesu kontrole i evaluacije u distribuciji, propisivanju, izdavanju i plaćanju.

U kontekstu navedenog, osiguranim licima se mora osigurati potpuno pravo na esencijalne lijekove. Usklađenje esencijalne liste lijekova sa Federalnom listom je jedan od osnovnih uslova za osiguranje potpunog prava na korištenje lijekova sa esencijalne liste, čije propisivanje i izdavanje finansira zavod zdravstvenog osiguranja. Neophodno je također osigurati adekvatan sistem kontrole realizacije liste lijekova.

Uspostava elektronskog recepta predstavlja neizostavni sastavni dio informatizacije zdravstvenog sistema, bez čega bi pozitivni efekti informatizacije bili značajno umanjeni. Osigurati ćemo kontinuirano unaprjeđenje sistema „elektronski recept“ za lijekove sa Liste lijekova. **Kontinuirano ćemo vršiti**

elektronsku kontrolu propisivanja lijekova u ordinaciji i izdavanja u apotekama u realnom vremenu. Uvođenjem elektronskog recepta omogućena je uspostava elektronske kontrole propisivanja i izdavanja lijekova što će dovesti do veće transparentnosti procesa, te u konačnici do racionalnijeg korištenja svih resursa.

Također ćemo osigurati osiguranim licima lijekove koji su potrebni a ne nalaze se na listi lijekova. Procjena potrebnih količina lijekova, finansiranje bolničkih lijekova, finansiranje specijalne dječije hrane u skladu sa rješenjima, finansiranje vakcina, finansiranje lijekova koji se koriste u terapiji bola, kontrola i izvještavanje, a u cilju unaprjeđenja kvaliteta života osiguranim licima jedan je od specifičnih ciljeva koje želimo postići i za koji ćemo se zalagati kroz reformu zdravstvenog sistema.

Povećati obim prava na ortopedska i druga pomagala i endoproteze u skladu sa Zakonom o zdravstvenom osiguranju

Donošenjem podzakonskih akata definisati ćemo sadržaj i obima prava na ortopedska pomagala, obezbijediti potrebna sredstava za provođenje programa, osigurati blagovremeno donošenje odluka nadležnih organa za ostvarivanje prava na ortopedska pomagala iz obaveznog zdravstvenog osiguranja, te redovno vršiti monitoring, evaluaciju i izvještavanje.

U cilju omogućavanja boljih uslova života i ujednačavanje kvaliteta zdravstvene zaštite osiguranih lica koja imaju potrebu za ortopedskim pomagalima ćemo uskladiti Listu ortopedskih pomagala sa Listom ortopedskih pomagala i endoproteza F BiH. Uspostaviti ćemo kontinuitet usklađivanja Liste ortopedskih pomagala i endoproteza svake godine sa realnim mogućnostima za finansiranje.

Uspostaviti ćemo elektronsko evidentiranje i praćenje realizacije i izvještavanje o realizaciji ortopedskih pomagala i endoproteza, te na taj način obezbijediti sigurnost, razmjenu i praćenje podataka u cilju transparentnosti, racionalnog korištenja svih resursa i suzbijanja pojava zloupotreba.

Također ćemo osigurati pravo na ortopedska pomagala za kojima postoji potreba, a ne nalaze se na Listi pomagala i realizovati ih putem posebnih programa. Donošenjem posebnih programa, definisanjem sadržaja i obima

prava, te obezbjeđenjem potrebnih sredstava za provođenje programa poboljšat ćemo kvalitet života korisnika ortopedskih pomagala.

Obezbijediti osiguranim licima pravo na naknadu plaće za vrijeme privremene spriječenosti za rad zbog bolesti u skladu sa Zakonom o zdravstvenom osiguranju i provoditi kontinuirane kontrole opravdanosti korištenja ovog prava

Unaprijediti ćemo sistem obrade zahtjeva i odobravanja sredstava na ime naknade plaće za vrijeme privremene spriječenosti za rad preko 42 dana zbog bolesti.

Uspostaviti ćemo evidentiranje, praćenje i izvještavanje o spriječenosti za rad zbog bolesti putem informacionog sistema. Na taj način omogućiti ćemo efikasniju kontrolu odobravanja bolovanja u realnom vremenu, uz istovremenu kontrolu lica kojim je odobreno bolovanje – da li zaista koriste bolovanje ili su i dalje radno angažovani. Ovim ćemo smanjiti mogućnost zloupotrebe bolovanja u cilju smanjenja ukupnih troškova, te vraćanje osiguranika redovnim radnim aktivnostima.

Unaprjeđenje sistema finansiranja i organiziranja zdravstvenog osiguranja USK

Sistem finansiranja i organiziranja zdravstvenog osiguranja USK sadrži nedostatke zbog kojih je ostvarivanje prava iz zdravstvenog osiguranja ograničeno. Zdravstvenim osiguranjem nije obuhvaćeno cjelokupno stanovništvo USK, zbog čega su potrebna značajna usklađivanja da bi se osigurala sposobnost sistema da se suoči sa rastom zdravstvene potrošnje dok izvori sredstava ostaju ograničeni. Neophodno je provesti reformu u fiskalnoj politici u vezi doprinosa za obavezno zdravstveno osiguranje.

Zavod zaključuje ugovore sa privatnim ustanovama kako bi se rasteretile javne ustanove i osiguranim licima omogućila bolja usluga, na čemu treba kontinuirano raditi i unaprjeđivati ovu vrstu saradnje. Uvođenjem ostalih subjekata u ovaj domen povećala bi se konkurentnost, a u konačnici poboljšao kvalitet usluga. Također je neophodno iskoristiti mogućnost plasiranja sredstva Zavoda zdravstvenog osiguranja USK koja se ne koriste, radi sticanja dobiti od kamata ili kroz investicije. Na ovaj način ćemo unaprijediti sistem finansiranja i organiziranja zdravstvenog osiguranja USK.

OBRAZOVANJE ZA 21. STOLJEĆE

UVOD

Kao i u ostalim društvenim sferama, politički utjecaj na obrazovni sistem, njegova decentraliziranost i kompleksnost u Bosni i Hercegovini koje se ogledaju u postojanju 12 ministarstava, tri agencije, preko 30 zakona, korupcija prisutna od vrha do dna, doveli su do lošeg stanja u obrazovnom sistemu. To su u potpunosti razotkrili loši rezultati BH učenika na međunarodnim testiranjima TIMSS i PISA, pri čemu je konstatirano da je svaki drugi učenik u BiH funkcionalno nepismen. „Stare navike“ – nastavnik predaje, učenici zapisuju su još uvijek metode učenja, i stanje se vrlo teško ili nikako ne mijenja. Ništa bolje nije ni u visokom obrazovanju. Promjene su neminovne, svijet se prebrzo mijenja i ukoliko ga želimo stići, s reformama u obrazovanju potrebno je krenuti juče.

Na USK reforma obrazovanja nikada nije napravljena niti je bila ozbiljna tema bilo kojeg saziva vlasti. Osim brojnih slabosti sistema obrazovanja, USK se sada dodatno bori sa kontinuiranim smanjenjem broja učenika u osnovnom i srednjem obrazovanju, a visoko obrazovanje se praktično gasi zbog nedostatka studenata.

Redefinirati koncept škole u “škola kao zajednica koja uči” koja je otvorena prema svojoj zajednici, fleksibilnija je, omogućava individualizam, stilove prilagođene potencijalima, potrebama i interesovanjima. Škola kojoj je dijete u centru svih dešavanja, potiče razvoj svakog djeteta, čiji programi su orijentirani na ciljeve u obrazovanju ili što je još važnije na ishode učenja. Potrebne su nam škole koje imaju sistem vrednovanja i mjerenja kvaliteta rada, što će potaknuti profesionalni razvoj svakog nastavnika. Sistem obrazovanja koristeći moderne tehnologije mora proizvoditi učenika/studenta kojem je razvijena vještina kritičkog razmišljanja, koji zna rješavati probleme, primjeniti znanje u praksi. Univerzitet u Bihaću bi trebao postati mjesto koje će se putem nauke i obrazovanja konfrontirati s sredinom u kojoj se nalazi i biti središte promjena i razvoja, putem nauke i obrazovanja. On mora biti mjesto koje će proizvoditi scenarije budućnosti i nuditi rješenja za aktuelne probleme u društvu. Više autonomije je ključna riječ kada je u pitanju obrazovanje, od predškolskog do visokog. Politika mora omogućiti obrazovanju finansijsku, pravnu i administrativnu podršku i tu joj treba zatvoriti vrata.

PREDŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE

Prema svim istraživanjima u BiH obuhvat djece u predškolskom obrazovanju najniži je u Evropi. U raznim izvještajima međunarodnih organizacija (npr. Situaciona analiza o položaju djece u BiH iz marta 2020.) navodi se da 98% djece ima pristup osnovnom, a 85% srednjem obrazovanju, a da obrazovanje u ranom djetinjstvu nije dostupno svoj djeci, a posebno onoj iz ranjivih porodica. Stopa upisa djece od 3-6 godina u predškolsko obrazovanje u BiH je svega 25% i da postoji veliki nesrazmjer između urbanih i ruralnih područja, kao i nesrazmjer između zaposlenih i nezaposlenih roditelja. Posebno je bitno naglasiti prednosti djece koja pohađaju predškolske ustanove u odnosu na djecu koja nisu imala tu mogućnost u kasnijem obrazovanju. U tom kontekstu vrlo je bitno stvoriti uslove da što veći broj djece ima mogućnost pohađanja i obrazovanja u predškolskim ustanovama.

Mjere za predškolski odgoj i obrazovanje

1. Kontinuiranim praćenjem potreba osigurati dovoljan broj mjesta za polaznike u predškolskim ustanovama i subvencionirati troškove boravka na adekvatan način.
2. Osigurati fond za subvencioniranje privatnih predškolskih ustanova ukoliko u državnim nije moguće osigurati dovoljan broj mjesta.

OSNOVNO OBRAZOVANJE

Osnovno obrazovanje je temelj i tako ga treba i promatrati. Kreativni pojedinci i društvo izlaze iz osnovnog obrazovanja i zato im je neophodno osigurati preduslove. Kvalitetan nastavni plan i program, sposobni i motivirani nastavnici, moderne metode prenošenja znanja su faktori na kojima se gradi i razvija kritičko mišljenje, kreativnost, inovativnost, otvorenost prema zajednici.

Kurikularna reforma sa fokusom na dijete, sa nastavnicima koji su glavni akteri reforme podiže se ljestvica zahtjeva, za koje se zna da ih naša djeca mogu ispuniti. U narednom mandatom periodu puna kurikularna reforma i modernizacija nastavnih sadržaja, uz posebnu budžetsku podršku će biti fokus našeg djelovanja. Osim toga, kapaciteti područnih škola koji se zatvaraju zbog nedostatka učenika mogu se iskoristiti za podizanje stope obuhvata djece u

predškolskom obrazovanju u ruralnim područjima gdje bi se prekvalifikacijama mogao popuniti potrebni kadar iz viška koji se pojavljuje u osnovnom obrazovanju. Sve češći i veći problem je nesigurnost kadrova u osnovnom (i srednjem) obrazovanju u smislu angažmana u narednoj školskoj godini. Sistem izrade liste tehnološkog viška treba promijeniti u pravcu humanijeg i pravednijeg odnosa prema nastavnicima, naročito kada se radi o starijim kolegama. Ne može se događati da nastavnik 3-4 godine pred penziju razmišlja hoće li ostati bez posla.

Mjere za osnovno obrazovanje

1. Završiti kurikularnu reformu uz posebnu budžetsku podršku za pripremu kadrova za modernizaciju metoda učenja;
2. Izraditi projekcije kretanja broja učenika u osnovnim školama i redefinirati korištenje prostora osnovnih škola za predškolski odgoj ili stavljanje objekata na raspolaganje zajednici u kojoj se nalaze;
3. Promijeniti sistem liste tehnološkog viška u humaniji, pravedniji i siguran za obrazovni kadar.

SREDNJOŠKOLSKO OBRAZOVANJE

Srednjoškolski sistem u Bosni i Hercegovini se najsporije mijenja. Malo je aktivnosti koje imaju za cilj da se nastavni planovi i programi u srednjim školama pretvaraju u modernije kurikulume, da profesori mijenjaju metode učenja i da se mladi obrazuju u smjeru da već u ovoj fazi obrazovanja mogu odlučiti čime će se baviti u kasnijoj životnoj fazi. Srednja škola nije obavezna, to je možda jedan od razloga zbog čega nije u središtu pažnje. Radi se "na stari način", nastavno osoblje ne stiče kontinuirana unaprijeđena znanja, ne postoji sistem evaluacije, planovi i programi se često prave prema raspoloživim nastavnicima, a ne prema potrebama tržišta.

Svijet odmiče u izradi i primjeni strukovnih kurikuluma, kreditnog sistema bodovanja, u definiranju izlaznih kompetencija, mijenja nazive stručnih zanimanja, a mi otprilike stojimo. Naš srednjoškolski sistem je jednak na cijeloj teritoriji BiH po načinu rada, po strukturi nastavnih planova i programa, a podrazumijeva da nastavne sadržaje nastavnici prenose, učenici zapisuju i uče po starim modelima. Udžbenici su uglavnom ili deficitarni ili zastarjeli

a sistem nije napravljen na način da učenika vodi kroz njega do postignuća koja bi se mogla odmah direktno primijeniti na tržištu rada. Zbog toga je srednjoškolsko obrazovanje potrebno vratiti u središte političke pažnje i prije svega prilagoditi tržištu rada.

Mjere za srednjoškolsko obrazovanje

1. Izraditi projekcije kretanja broja učenika u osnovnim školama i redefinirati njihovo korištenje za predškolski odgoj ili stavljanje objekata na raspolaganje zajednici u kojoj se nalaze.
2. Otvoriti stimulativne fondove za stipendiranje najboljih, naročito deficitarnih kadrova.

VISOKO OBRAZOVANJE

Da li je visoko obrazovanje na USK zaživjelo u pravom smislu te riječi, diskutabilno je i potrebno je otvoriti široku raspravu o budućnosti visokog obrazovanja i uloge postojanja ovog kapaciteta na USK. U raspravi mora sudjelovati, pored akademskog osoblja šira zajednica, poduzetnici, regionalni eksperti iz raznih područja, nevladin sektor i političke partije jer one imaju zadnju riječ, barem prema dosadašnjem iskustvu.

Ni nakon 25 godina postojanja Univerzitet u Bihaću nije poprimio obilježja Univerziteta u smislu postojanja onoga što jedan univerzitet karakterizira (kampus, studentski dom, menza, centri za razvoj istraživačkih vještina i kompetencija), nije postao centar za promišljanje o razvoju USK i glavna pomoć razvoju. To da se za njega vežu brojni skandali i da je postao institucija za uhljebljavanje političara i njihovih srodnika, o tome je dosadilo pričati. To da li politika ima utjecaj na visoko obrazovanje ili je ono autonomno, isto je tema za raspravu. Ono što je sigurno jest da se posljednjih godina smanjuje broj studenata, takav trend vodi do perspektive gašenja Univerziteta u Bihaću, a to se ne smije dogoditi.

Univerzitet u Bihaću treba pokrenuti u smjeru promjene njegove institucionalne uloge, unutrašnje strukture, personalnih obaveza, odgovornosti i prava i akademskog osoblja i administracije, u poboljšanje sistema komunikacije među stranama, u mjerenju učinka njegovog postojanja.

Mjere za visoko obrazovanje

1. Osnovati Savjet za visoko obrazovanje i Savjet za naučno istraživački rad (osnivanje ovih savjeta predviđeno je zakonima), i savjete staviti u funkciju osmišljavanja nove definicije visokog obrazovanja Unsko-sanskog kantona. Princip osnivanja savjeta mora biti uključivanje svih zainteresiranih strana (akademsko osoblje, studenti, poduzetnici, eksperti, nevladin sektor, strukture vlasti, mediji), a cilj njihovog rada osmišljavanje nove uloge Univerziteta u Bihaću.
2. Pokrenuti procese promjena i završiti ih u toku 4 godine mandata kroz izradu svih potrebnih propisa kojima će se definirati standardi za podršku promjenama.

Predstavljeni program za sve nivoe obrazovanja mora se i moguće ga je implementirati. Osnova programa je promjena dosadašnjeg načina razmišljanja i provođenja obrazovanje na svim nivoima. Poznato je da onaj ko uloži u obrazovanje ima i bolji rezultat. Međutim ovdje je čak važnije pitanje od finansiranja, težnja za pomjenama. Podizanjem obuhvata djece u predškolskom obrazovanju, podiže se automatski prag kvaliteta za osnovno i po domino sistemu za svaki slijedeći stepen obrazovanja. Jedan od osnovnih ciljeva programa je modernizacija na svim nivoima i podizanje stepena motivacije i sigurnosti radnika u obrazovanju. Moguće je! Programom nisu obuhvaćeni ostali sektori, obrazovanje odraslih, prekvalifikacijski sistemi i druge mogućnosti, a ima ih i na njima će se raditi.

Sistem obrazovanja ima ključnu ulogu u stvaranju savremenih i naprednih društava, uvijek je i imao. Kulturna, intelektualna, tehnička dimenzija društva gradi se na sistemu obrazovanja i ulaganju u taj sistem. Danas u Bosni i Hercegovini učenici i studenti brže dođu do informacija putem aplikacija koje koriste na pametnim telefonima od većine svojih nastavnika i profesora i ova činjenica ukazuje na put kojim se treba kretati i na Unsko-sanskom kantonu. Sistem obrazovanja je velik, najveći i kao takav i najteži za promijeniti, ali modernizacija i stizanje svjetskih trendova jedini je izbor, mi smo ga odabrali.

Borba protiv korupcije

Korupcija je za Bosnu i Hercegovinu jedna od najvećih prepreka za dobivanje statusa kandidata za ulazak u EU. Takvu konstataciju u svom mišljenju je dala Komisija EU. Gora činjenica od navedene je da korupcija direktno ugrožava demokratiju, i narušava povjerenje između građana i političke elite koja bi građane trebala pravedno zastupati.

Vrlo je teško mjeriti korupciju, jedan od načina je mjerenje Indeksa percepcije korupcije kojeg izračunava organizacija Transparency International pomoću 12 izvora podataka i prema kojem se BiH nalazila u 2021. među tri najgora zemlje u Evropi. BiH je potpisala Konvenciju Ujedinjenih Nacija protiv korupcije (UNCAC) 2005. godine, a Predsjedništvo BiH je ovu Konvenciju ratificiralo 2006. godine. Usvojen je i Zakon o Agenciji za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije prema kojem je osnovana Agencija. Svi ovi dokumenti nas obavezuju kao Kanton.

Ni mi nismo pošteđeni od korupcije, ali s obzirom da se na USK ne mjere ni stvari koje je značajno lakše pratiti i mjeriti, ne postoji mjerenje prisustva korupcije na USK, tako da je vrlo teško suditi o tome koji oblik korupcije je najprisutniji, koliko je prisutna itd.

USK je započeo formalno svoju borbu protiv korupcije prije više od 10 godina. U decembru 2010. izrađen je prvi Akcioni plan za borbu protiv korupcije u kojem su planirane preventivne i represivne aktivnosti na suzbijanju korupcije na području USK. U oktobru 2015. godine Skupština USK je formirala Komisiju za borbu protiv korupcije, a u junu 2017. je usvojena Strategija za borbu protiv korupcije USK i Akcioni plan 2017.-2019. Tada je formirano Radno tijelo Vlade USK za borbu protiv korupcije. Međutim nedostupni su podaci o tome kakvi su rezultati ove borbe. **Šta** se dešavalo od tada?

U aktuelnom sazivu usvojen je Zakon o prijavljivanju i postupku provjere podataka o imovini nosioca javnih funkcija u USK (popularno nazvan Zakon o porijeklu imovine), ali njegova implementacija nije počela. Najavljeni proces provjere diploma je zaustavljen 2020. godine, a prije toga je provjerom oko 1.000 diploma otkriveno 35 neispravnih. Većina zaposlenih u javnom sektoru nije provjerena.

Do podataka o korupciji na USK se može doći i analizom koruptivnih krivičnih djela koji se brojčano prikazuju u izvještajima o radu MUP USK/Uprava policije, Tužilaštva USK i Kantonalnog suda USK. Evidentirani broj takvih djela u MUP USK je na nivou godine oko 20, a odnose se na zloupotrebu položaja ili ovlaštenja, pronevjere u službi, primanje dara i drugih oblika koristi, nesavjestan rad u službi i krivotvorenje službene isprave. U Tužilaštvu USK se na nivou godine prijavi novih oko 80-90 slučajeva krivičnih djela korupcije, a bude uključeno preko 200 lica. Broj predmeta koji se godišnje riješi je isto na nivou 80-90, a aktivnih ostane oko 140 predmeta. U Kantonalnom sudu godišnje se obrađuje oko 10 slučajeva krivičnih djela protiv službene ili druge odgovorne funkcije (zloupotreba položaja ili ovlaštenja, pronevjera u službi, udruživanje radi **činjenja** krivičnog djela, organizirani kriminal), godišnje se prosječno riješi 3-4 predmeta, 2-3 su u statusu "nerješivi", dok se ostali prenose u narednu godinu.

Posljedice korupcije su brojne, posebno su važne one koje se reflektiraju na siromaštvo, pad povjerenja građana u institucije, a to generalno stvara opću nesigurnost društva i jedan od najutjecajnijih razloga odlaska stanovništva.

Postoji niz razvijenih alata za borbu protiv korupcije koje Kanton može provoditi u spriječavanju koruptivnih pojava. Nije zabranjeno preuzeti dobru praksu Kantona Sarajevo, samo je potrebno odrediti se prema takvoj politici i donijeti dugoročnu, stratešku orijentaciju u kojoj bi fokus bio prevencija i borba protiv sistemske i političke korupcije.

Opći cilj takve borbe je da se korupcija prevencijom spriječava, a njen utjecaj minimizira. Fokus programa prevencije i borbe protiv korupcije bio bi na četiri najvažnije aktivnosti:

1. Izraditi strateški okvir i kapacitete za prevenciju i borbu protiv korupcije,
2. Uključiti jedinice lokalne samouprave u prevenciju i borbu protiv korupcije,
3. Digitalizirati antikorupcijsku borbu i izvještavati o provođenju antikorupcijskih mjera,
4. Uključiti ukupno društvo u prevenciju i borbu protiv korupcije

MJERE PREVENCIJE I BORBE PROTIV KOUPCIJE

Najvažnije mjere potrebne za efikasnu prevenciju i borbu protiv korupcije za svaku od četiri navedene grupe aktivnosti su navedene u nastavku.

1. Mjere za donošenje strateškog okvira i izgradnju kapaciteta za prevenciju i borbu protiv korupcije
2. Izraditi srednjoročnu Strategiju za borbu protiv korupcije koja će uključiti obavezu izrade i implementacije Akcijskih godišnjih planova; Strategija bi trebala identificirati i predložiti antikorupcijska zakonska rješenja i normativni okvir iz nadležnosti Kantona, a takva rješenja se mogu usvojiti odmah u prvoj godini mandata; Kroz zakonska rješenja obavezati Vladu da profesionalizira i finansira Ured za borbu protiv korupcije; Obavezati kantonalne institucije na donošenje Planova integriteta i redovno izvještavanje o poduzetim mjerama prema zakonodavnoj i izvršnoj vlasti, kao i prema građanima.
3. Izgraditi kapacitete, ljudske i tehničke za prevenciju i borbu protiv korupcije opremanjem i edukacijom i usvajanjem dobrih praksi.

Mjere za uključivanje jedinice lokalne samouprave u prevenciju i borbu protiv korupcije

1. Izraditi standarde i kriterije za suradnju u području prevencije i borbe protiv korupcije sa jedinicama lokalne samouprave, kreirati koordinacijsko tijelo za cijeli Kanton i stvoriti smjernice za njihov rad, uključujući sistem monitoringa i izvještavanja.

Mjere digitalizacije antikorupcijske borbe i izvještavanja o provođenju anti-korupcijskih mjera

1. Ostvariti suradnju sa Uredom za borbu protiv korupcije i upravljanje kvalitetom Kantona Sarajevo kao primjerom dobre prakse, oni su već više puta izrazili spremnost da prenesu svoja iskustva, te na osnovu te suradnje izraditi antikorupcijski program za USK.
2. Uspostaviti registre zaposlenih u javnom sektoru, imenovanih lica, podataka o imovini, javnih nabavki, podsticaja u poljoprivredi, podsticaja za razvoj u privredi i registar inspekcijских nadzora.

-
3. Uspostaviti aplikaciju za transparentno izvještavanje građana o aktivnostim digitaliziranog sistema i rezultatima rada Ureda za borbu protiv korupcije USK.

Mjere za uključivanje ukupnog društva u prevenciju i borbu protiv korupcije

1. Promjene vidljive ostvarenjem prethodnih ciljeva, a u svrhu promjene javne svijesti društva, Vlada USK bi trebala kontinuirano kroz godišnji plan provoditi promotivnu kampanju popularnog naziva koja će sama za sebe utjecati na jačanje svijesti o potrebi prevencije i borbe protiv korupcije, a i proizvoditi zadovoljstvo građana borbom protiv korupcije na USK.

Strateškom orijentacijom i zakonskim rješenjima se preveniraju pojave sistem-ske i političke korupcije i smanjuje udio koruptivnih djela onih koji već imaju ugrađene koruptivne navike. Posebno su tu značajni Planovi integriteta za svaku instituciju, jer oni sadrže skup mjera kojima se utvrđuju, smanjuju, uklanjaju i spriječavaju koruptivna djela. Izgradnjom ljudskih i tehničkih kapaciteta za prevenciju i borbu protiv korupcije, borba postaje sistemska, kontinuirana i kao takva donosi rezultate. Širenjem tako osmišljenog modela na jedinice lokalne samouprave pokriva se ukupno područje Kantona, a digitalizacijom se osigurava transparentnost. Primjera radi, stvaranjem Registra inspekcijskih nadzora koje provodi Kantonalna uprava za inspekcijske poslove dolazi se do podataka o tome koje institucije najčešće krše propise, koji se propisi najčešće krše, koji rukovodioci krše propise, a to stvara pretpostavke za snošenje odgovornosti tih rukovodioca, ali i za nagrađivanje pojedinih institucija. Sve zajedno pokazuje građanima da je politika opredjeljena za "promjenu paradigme političkog djelovanja", što kod građana proizvodi zadovoljstvo, optimizam i mijenja odluke u vezi napuštanja svoje domovine. Tako se zadržava radna snaga, a zajednica jača.

Sve mjere navedene za prevenciju i borbu protiv korupcije moguće je realizirati u mandatnom periodu od četiri godine. Realizacija ne zahtjeva niti visoke troškove, niti zahtjevno tehničko opremanje. Realizacija zahtjeva samo čvrsto opredjeljenje i suradnju lokalnih i kantonalnih vlasti, a prvi rezultati mogli bi se osjetiti već nakon prve godine mandata. Javnost bi sigurno bila obradovana ovakvim promjenama.

Ne smijemo i nećemo prihvatiti da nenormalne stvari postanu normalne.

*Kandidati i kandidatkinje
Pokreta za modernu i aktivnu krajinu POMAK
za Skupštinu Unsko-sanskog kantona*

Šuhret Fazlić

1

**Rusmira
Konjević**

2

**Zikrija
Duraković**

3

**Vildana
Alibabić**

7

**Sebiha
Pašalić**

8

Ekrem Pehlić

9

**Dijana
Pečenковиć**

13

Hasan Pašić

14

Meho Batić

15

**Saša
Smiljanić**

19

**Ademir
Toromanović**

20

**Adisa
Delimehić**

21

**Zaharije
Mešić**

25

**Almedina
Haskić**

26

Alen Zulić

27

**Erna
Begatović**

31

**Amra
Kolčaković**

32

**Mirhad
Abdijanović**

33

Pokret za Modernu
i Aktivnu Krajinu

Zlatan Terzić

4

**Silvana
Behić**

5

**Elvedin
Sedić**

6

**Amir
Kulenović**

10

**Nejra
Karabegović**

11

Faruk Kalač

12

Elma Midžić

16

Ferid Bašić

17

**Ines
Isaković**

18

Jasmin Topić

22

**Jasmina
Fajković**

23

**Himzo
Bužimkić**

24

Aida Zjakić

28

**Edin
Moranjskić**

29

**Armin
Amidžić**

30

Ismet Kurić

34

**Hajrudin
Havić**

35

Kandidati i kandidatkinje Pokreta za modernu i aktivnu krajinu POMAK za Zastupnički dom Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine

Pokret za Modernu
i Aktivnu Krajinu

*Pokret za Modernu
i Aktivnu Krajinu*